

Het verhaal van een Landgoed

Kasteel de Essenburgh

Het verhaal van Kasteel de Essenburgh

De geschiedenis in vogelvlucht

In 1581 werden de Gelderse Staten, door afzwering van de Spaanse vorst Phillips II, eigenaar van de uitgestrekte woeste gronden van de Veluwe. In die staten hadden de stemhebbende steden en de vertegenwoordigers van de adellijke geslachten grote invloed. Om een adellijke titel te mogen voeren, moest een familie in het bezit zijn van voldoende grond met daarop een woonplaats, een landhuis. Veel vermogende families waren happig op zo'n titel, waardoor er inde 16^e en 17^e eeuw fraaie kasteelachtige bouwwerken verrezen. Op grote schaal werden heidevelden en boerengebieden opgekocht en samengevoegd tot een landgoed. Ook tussen landgoed Staverden en de Zuiderzee, aan beide zijden van de Hierdense Beek, ontstond zo'n landgoed: Kasteel de Essenburgh.

Er zijn verschillende gissingen over de ouderdom van het kasteel en over zijn eerste bewoners. De keldergewelven zouden overblijfselen zijn van het 14^e eeuwse kasteel Bekenburg en De Essenburgh zou zijn naam ontleend hebben aan het riddermatige geslacht Van Essen, dat wellicht in Barneveld zijn stamhuis had. Er is nog te weinig gestudeerd op de documenten die betrekking hebben op dit huis, om daar conclusies uit te trekken.

Er doet ook een verhaal de ronde over een koopmansfamilie Von Essen uit Hamburg, die regelmatig naar Amsterdam reisde en onderweg her en der nachtverblijven hadden gebouwd. Een ervan stond hier in Hulshorst. Op een gegeven moment ging deze rijke familie het huis permanent bewonen, kocht er grond bij en probeerde zo een adellijke titel te verkrijgen. Volgens een derde overlevering komt de naam van handelaren uit Hessen, die met hun koopwaar over de Hessenwegen trokken (vlakbij de Essenburgh ligt een Hessenweg). Zuiver geschiedkundig moeten we stellen: het is nog een raadsel hoe de naam "De Essenburgh" ontstaan is. In de ons bekende archiefstukken duikt de naam voor het eerst op als een zekere Johan Coolwagen "tot de Essenburgh" toevoegt aan zijn familienaam. Wellicht was Johan's vrouw Catharina een "Van Essen".

Tot op heden heeft het huis zelf nauwelijks het geheim van zijn oorsprong vrijgegeven, al biedt het gebouw misschien wel een aanwijzing. Het rechter deel van het huis is namelijk beduidend breder dan het linker. Daaruit kan worden opgemaakt dat De Essenburgh in twee perioden is gebouwd. Het door Aelt Coolwagen, voor 1641, gebouwde huis werd in 1652 door Johan Coolwagen uitgebreid met een niet symmetrisch gedeelte ernaast. Dit laatste jaartal wordt algemeen aanvaard als het stichtingsjaar en is te zien boven de voordeur in het torentje, dat de verbindingsschakel vormt tussen de twee delen van het kasteel.

In de rustige periode na de woelige jaren van de 80-jarige oorlog durfden rijke burgers het aan, op het platteland te gaan wonen. Onder hen groeide de behoefte om, in ieder geval 's zomers, de stad met zijn drukte en stank te ontvluchten. In die trend van "terug naar de natuur" ontstonden buitenverblijven zoals De Essenburgh. In tegenstelling tot de kastelen van de Middeleeuwen, waren behuizingen niet verdedigbaar; het waren open buitenplaatsen. Wel werden ze voorzien van statussymbolen zoals torentjes, grachten, poorten en hekken: de leuke aspecten van oude kastelen. Geen mens wilde meer terug naar de donkere, vochtige, spaarzaam ingerichte en naar binnen gekeerde kastelen. Bedenk overigens, dat niet alleen in de 17^e eeuw, maar ook in de 18^e en 19^e eeuw zo'n landhuis in warme zomers wel koel en aantrekkelijk, maar in de winter nauwelijks bewoonbaar was. Dan huisde de familie in de stad. In de jaren '20 moesten de bewoners van De Essenburgh nog steeds genoeg nemen met roetende petroleumverlichting. Ze kenden in hun stadswoning veel meer comfort (Den Haag had in 1820 al gasverlichting).

Mede onder invloed van Franse en Italiaanse paleizen schiep de gegoede burgerij zich lustoorden, van binnen luxueus ingericht en buiten weelderig aangelegd park. De omgeving van het huis droeg in grote mate bij tot de woonkwaliteit. De natuur werd in de classicistische opvattingen van de 17^e eeuw gezien als een manipuleerbaar element: mooi, door beredeneerde overzichtelijkheid. Het omringde gebied werd als het ware toegesneden op het huis, dus een kaarsrechte oprijlaan, recht naar de voordeur toe, met aan de linker- en rechterzijde symmetrische parterres (kunstmatige figuren van bijvoorbeeld buxus) en andere lanen. In een omgeving, waar nog heel veel wilde natuur voorkwam, sprong zo'n aangelegde parktuin eigenlijk veel meer in het oog dan nu. Je kon met recht spreken van een natuurmonument, waarin natuur en kunst samensmolten. In zo'n tuin zag de 17^e eeuwse mens het paradijs afgespiegeld, ordelijk, harmonieus en zonder dwang. Een aangelegde tuin toonde ook aan, wat het samengaan van natuur en kunst aan schoons kon voortbrengen. Voor koningen en vorsten was de paleistuin richtinggevend voor een goed bestuur. Wandelen door de tuin was dus ook een meditatief gebeuren

Terug naar De Essenburgh

In de 17^e eeuw groeide het landgoed De Essenburgh uit tot een aaneengesloten gebied van ongeveer 500 hectare. Zoals gezegd, bestond het gebied uit grote stukken woeste grond en boerderijen. De kamers in het kasteel zijn genoemd naar een aantal van deze boerderijen: *Wijtgraaf, Rakhorst, Hessemolen, Graskamp, Den Otter, Beelem, Luchtenburg, Ottermolen, Ottenstein, Kievit, Spiekerhierden, Zonnenstein, Keizer en Jeanne Hoeve.*

In de 18^e en 19^e eeuw hebben de geslachten Van Westervelt en Sandberg De Essenburgh omgetoverd tot een schitterend geheel. In de 18^e eeuw werkten de bewoners binnen de eerder beschreven traditie van de barokke Franse tuinarchitectuur met lange, rechte lijnen en strenge regelmaat. De grandeur die huis en park toen uitstraalde, is nog te zien op de bekende kopergravure van F.W. Greebe uit 1760 die, tezamen met andere afbeeldingen, in de hoofdgang hangt. Van die nabootsing van paleistuinen resteren nu alleen nog maar de statige oprijlaan, die destijds veel langer was (tot aan de Wijtgraaf) en het sierhekwerk. Er is nauwelijks meer iets van de barokke tuin over, want het strenge solide herenhuis is in de 19^e eeuw onder invloed van de romantiek omringd door een park in een heel andere stijl: de Engelse landschapstijl, met een opzettelijke verwaarlozing van symmetrie, dierlijk gebogen lijnen en grote open stukken, omzoomd door boompartijen.

Predikant J. Craandink schrijft als volgt over De Essenburgh in zijn boek.

Ernstig en statig verheft het huis zich op het door de brede vijvergracht omringde eiland, te midden van heesters, bloemen, oranjebomen en veelsoortig houtgewas, gevat in de lijst van hoog en krachtig geboomte, dat in weligen overvloed op de schoone lustplaats groeit.

(Nieuwe Wandelingen door Nederland, bladzijde 154, Haarlem 1888)

De Essenburgh is nog steeds versierd met veel elementen uit die romantische tijd, zoals de prachtige eeuwenoude groep rode beuken naast het hoofdgebouw, de alom schitterende rododendrons op de gracht oevers, een opmerkelijke bronnenvijver met waterval, een oud bosje en niet te vergeten de oude treurbeuk bij de bibliotheek van de Priorij.

Doordat de huidige eigenaren, de Norbertijnen, in 1991 actief werk hebben gemaakt van de herbebossing, zal De Essenburgh over een aantal jaren weer aan alle kanten worden omsloten door eiken, zwarte elzen en linden, net als in vroeger dagen. Maar: boompje groot, plantertje dood. Hulde aan de planters!

Weer even terug in de geschiedenis van het kasteel. Voor de familie Sandberg liepen de schulden op een gegeven ogenblik hoger op dan de baten en zo werden huis en landerijen in 1924 perceelsgewijze onder de hamer gebracht. Tot onze spijt verbrandde één van de bewoners uit kwaadheid over de gang van zaken het huisarchief. In het landhuis zelf was niemand geïnteresseerd; dat bleef enkele jaren in handen van speculanten. Door deze trieste affaire waren de hekken van het landgoed voorgoed verhangen. Veel van wat gedurende eeuwen was opgebouwd werd in mum van tijd grof ontluiserd door bijvoorbeeld het kappen van de meeste beukenbomen in het Sterrenbos, die gast en passant zo vaak hadden geboeid door de wisselende kleuren van hun bladerdos.

Met mevrouw Goekoop- de Jongh, voorheen eigenaresse van het Catshuis, kreeg het kasteel in 1928 een bewoonster die verdere aftakeling zou voorkomen. Terwijl ze in de harde winter van 1928 onderweg was naar haar broer in 't Harde kocht mevrouw Goedkoop het leegstaande kasteel. Mogelijk heeft ze een tip gekregen van de Haagse advocaatspeculant die toen De Essenburgh in handen had. Over deze mevrouw Goekoop doen een aantal de ronde die typische zaken in en om het gebouw verklaren. Deze verhalen zijn afkomstig van onder andere onderwijzeres juffrouw de Vries, die als vriendin het rentmeesterhuis Rakhorst mocht bewonen. Mevrouw Goekoop zou een Oldenbroekse zijn geweest en na de dood van haar man, met haar kinderen, weer terug zijn gegaan naar haar geboortestreek. Ze kocht de kern van De Essenburgh en nam het herstel van het kaalgeplukte landgoed voortvarend ter hand al een nieuwe levenstaak voor de jaren die haar nog zouden resten. Om te beginnen veranderde ze de oude benaming *De Essenburg* in *De Essenburgh*. De toegevoegde h slaat op Hulshorst, waarin het huis toen lag. Veel elementen van het huidige landgoed stammen uit de tijd van mevrouw Goekoop. Ze liet onder andere een muur bouwen aan de linkerkant van de toegangsweg: smaakvol geled metselwerk met banken, waarvan de consoles afkomstig zijn uit de tuin van het Catshuis. Achter het huis en ook tussen voorhof en eiland kwamen stenen bruggen en een kostbare tuin werd aangelegd (met behulp van maar liefst 7 tuinlieden).

Een belangrijke ingreep van de burchtvrouw was de verbouwing van de hal: er kwam onder meer een veel bredere trap met lichtkoepel en de kamers werden verkleind. Vroeger was er vanaf de hoofdingang een gang tot aan de huidige glazen deuren; daar hield het hoofdgebouw op. Mevrouw Goekoop heeft een aanbouw achter het huis afgebroken en vervangen door een nieuwe aanbouw, met onder andere kamer de Hessemolen en de keuken. Aan de buitenkant is deze belangrijke verbouwing goed te zien. Mevrouw Goekoop begin in de jaren '30 alvast met het breken van en bouwen, nog voordat ze de provinciale goedkeuring ontvangen had. Ermelo, de gemeente waar De Essenburgh destijds onder viel, had namelijk te lang gewacht met het doorsturen van de plannen. Maar de schatrijke "ijzeren dame" had haast en ging gewoon door. De steen boven de ingang naar de kelder herinnert aan deze ingrijpende verbouwing: *renewato anno 1929*. Ze verkocht in 1938 De Essenburgh en vertrok naar Ginneken bij Breda. Ze overleed in 1942 en werd in Kampen begraven. Men zegt dat ze tot haar dood zelf heeft gezorgd voor haar dochter die verstandelijk gehandicapt was. De daarop volgende jaren van 1938 tot 1950 waren bepaald niet glorieus te noemen voor het landgoed. Er waren geen vaste bewoners en algeheel verval was het gevolg.

De Witheren

In 1950 werd De Essenburgh gekocht door de Norbertijnen-abdij van Berne te Heeswijk-Dinter. Deze kloosterorde van witte kanunniken werd in de 12^e eeuw gesticht door Norbert van Genep en heeft de kloosterregel van Augustinus als uitgangspunt. De Abdij had destijds ruimtegebrek en vormde het oude kasteel om tot een klooster met een prior aan het hoofd. Het sterk vervallen kasteel werd door de kloosterlingen grotendeels eigenhandig opgeknapt: een flink stuk werk, dat de combineerden met hun studies filosofie en theologie en met hun assistentie in de katholieke parochies in de wijde omtrek. Verder bouwden ze een boerderij, fatsoeneerden de erbij horende 30 hectare land en gaven de grachten een flinke opknapbeurt.

In het begin werden de Witheren, genoemd naar hun witte habijten, argwanend bekeken. Kon er wel iets goeds van De Essenburgh uitgaan? Maar hun gemoedelijkheid deed de tijd der ongenaakbare kasteelbewoners vergeten. Kloosterlingen zijn in deze orthodoxe protestantse streek al eeuwenlang een vreemd element en toch raakten ze langzaam maar zeker ingeburgerd. Tegenwoordig zijn ze goed ingeburgerd, mede doordat ze niet meer in het wit gekleed gaan en doordat ze midden in de samenleving getuigen van hun eeuwenoude ideaal: *tot ieder goed werk voorbereid*. Vooral door de dagelijkse praktijk van noaberhulp (burenhulp) en door sportactiviteiten werden de contacten met de Hierdenaren steeds soepeler. Het zal dus niet meer voorkomen, dat een boer komt klagen dat zijn koeien minder melk geven omdat "de witte gedaanten der paters" langs zijn weide liepen en als de Hierdense jeugd op de bevroren grachten van het landgoed schaatst, wordt hiermee een oude traditie van gastvrijheid voortgezet.

In 1958 begonnen de Norbertijnen met een grootscheepse verbouwing van het voormalige koetshuis, die in 1959 werd voltooid. Er werd een verdieping op het koetshuisgebouwd, met daarin een kapel. Sindsdien is daar het klooster van de Norbertijnen gevestigd. Het kasteel werd vanaf het eind van de jaren '60 steeds intensiever gebruikt voor cursussen op vele terreinen: Bijbelstudie, algemene ontwikkeling, opvoeding, jeugdwerk, cultuur, oecumene en bezinningscentrum, met een mogelijkheden om te overnachten. Enkele kloosterlingen kregen de opdracht om hiermee te beginnen.

Instituut De Essenburgh

De officiële stichtingsdatum van het Vormingscentrum De Essenburgh is 1 januari 1969. In de jaren daarna volgen de veranderingen elkaar op: lidmaatschap van de *Katholieke Centra voor Volksontwikkelingswerk* (dit werd later de *Federatie van Vormingscentra* en *Vereniging van Volkshogescholen en Vormingscentra*). Belangrijk voor het voortbestaan van het centrum was het verkrijgen van subsidie van de provincie en later ook subsidie van de landelijke overheid. In 1977 werd een nieuw gebouw geplaatst tussen Priorij en kasteel met een conferentie- en restaurantgedeelte en een aantal tweepersoons gastenkamers.

Al eerder bleken de vele avondcursussen niet langer gesubsidieerd te kunnen worden en dus kregen in 1975 de vier Norbertijnen, die genoemde cursussen verzorgden, onder druk van de Federatie hun ontslag. Sinds die tijd zet de Priorij het cursuswerk voort in eigen beheer en in de eigen ruimten. Ook het vormingscentrum veranderde van gezicht: alle stafgeledinggen werden professioneel en met name het werk rond crisisverwerking en de cursus Pensioen In Zicht kregen landelijke bekendheid. Vooral sinds het einde van de jaren '80 ontwikkelde het centrum zich door vergaande vermindering van de toenmalige VWS- subsidie tot specialisatie en indeling van het cursuswerk in drie sectoren. De Essenburgh organiseert trainingen, workshops en symposia voor managers, personeelsfunctionarissen, (oudere) werknemers, bedrijfsomvangteams, bedrijfsmaatschappelijk werkers op deze drie gespecialiseerde gebieden.

Enkele ontwikkelingen op het terrein van Mobiliteit- en Personeelsontwikkeling zijn:

- Heroriëntatie op Arbeid
- Invoering Mobiliteitsbeleid
- Pitstop

Daarnaast zijn in ons aanbod workshops "Optimale in, door- en uitstroom van uw personeel" en Strategische Personeelsbeleid op maat" opgenomen. Op het gebied van Arbeid en ingrijpende gebeurtenissen heeft De Essenburgh het trainingstraject "Bedrijfsopvang en preventie bij ingrijpende gebeurtenissen" ontwikkeld. Ook is er een gespecialiseerd aanbod op het terrein van agressie op de werkplek, stress en stressreductie, psychosociale hulp na rampen, suïcide in de beroepspraktijk en seksuele intimidatie op de werkplek.

Tenslotte leveren wij diensten op het gebied van Verzuimpreventie en Arbo.

Hierbij kan gedacht worden aan begeleiding bij het opstellen van verzuimbeleid, re-integratietrajecten en het trainen van verzuim- en loopbaangesprekken. De Essenburgh werkt al meer dan 25 jaar voor profit en non-profit organisaties en de overheid. Het aanbod van cursussen en trainingen is gericht op optimale inzetbaarheid van medewerkers in organisaties. De trainingen van De Essenburgh worden gekenmerkt door een individuele benadering van de deelnemers. Voorts is De Essenburgh een conferentieoord, dat in zijn geheel of gedeeltelijk gehuurd kan worden voor cursussen en seminars. Door zijn unieke uitstraling is het landgoed ook zeer geschikt voor andersoortige activiteiten. Zo zal het met ingang van 1997 mogelijke zijn om in het kasteel te trouwen voor de wet. Er zijn keuzes gemaakt waarin de oude idealen nog doorklinken, maar die ook blijf geven van marktgerichte realiteitszin. Vergeleken met vroeger zijn veel aspecten nieuw. Eén aspect echter beslist niet en dat mag ook niet verdwijnen: de gastvrije sfeer!

Eigenaars en bewoners van De Essenburgh

Jaren waarin deze personen in het kasteel woonden of eigenaar waren.

1652-1681 Johan Coolwagen, bouwheer van De Essenburgh, stammend uit een oud Harderwijks geslacht van gildemeesters.

1681-1691 De Essenburgh verpand en later in handen van makelaar Z. Breske, die er zelf niet in heeft gewoond.

1691-1696 Cornelis Noorman, koopman te Amsterdam.

1696-1721 Cornelis en William Marquis, stiefzonen van Cornelis Noorman. Cornelis Marquis was pastoor te Kampen. William Marquis verbleef in Smyrna, Klein Azië (Turkije).

1721-1761 Anthony van Westervelt, burgemeester van Harderwijk. Na het overlijden van zijn eerste vrouw gehuwd met Arlandia van Croonenburgh, weduwe van William Marquis. Arlandia liet bij haar overlijden in 1724 aan ieder van haar twee stiefkinderen de helft van landgoed De Essenburgh na. Stiefkind Herbert kreeg de noordelijke helft met het landgoed en Aleida Johanna het zuidelijke deel. Anthony liet voor Aleida Johanna het *Huis te Leuvenum* bouwen, toen ze in 1744 huwde met haar achterneef Willem Jan van Westervelt om het familiebezit veilig te stellen.

1761-1792 Herbert van Westervelt, reeds vermeld en lid van de Harderwijkse Magistraat. Hij liet De Essenburgh opknappen. Bouwmateriaal zou afkomstig zijn van het naburige afgebroken kasteel *Bekenburg*.

1792-1813 Frederika Henriëtte van Westervelt tot Essenburg, dochter van Herbert van Westervelt tot Essenburgh. Toen in 1797 de toren van de Grote Kerk in Harderwijk op het middenschip was gevallen deed zij samen met haar grootmoeder Mechteld het aanbod aan de straatarme stad om de kosten van het herstel van de kerk te dragen. Zij sterft kinderloos en laat haar bezit, de noordelijke helft, na aan haar achternicht Aleyda Johanna van Westervelt, kleindochter van de reeds vermelde Aleida Johanna. Na bijna een eeuw was het landgoed langs de Hierdense Beek weer in één hand.

1813-1854 Samuel Johannes Baron Sandberg tot den Essenburg, gehuwd met genoemde Aleyda Johanna van Westervelt.

1854-1895 Heribert Willem Aleid Jhr. Sandberg van Essenburg. Hij bouwde omstreeks 1870 de villa Klein Essenburg voor zijn oudste zoon Samuel Johannes die in 1868 was getrouwd. Tot aan 1927 woonden leden van het geslacht Sandberg in het witte landhuis schuin tegenover het kasteel. Bij zijn dood erfde de tweede zoon, Cornelis Johan, De Essenburgh en kwam het Huis te Leuvenum in handen van Henri, de vierde zoon. Daar was het al eerder genoemde Huis te Leuvenum inmiddels afgebroken (1856). Het landgoed was weer versnipperd; nu voorgoed.

1895-1907 Cornelis Johan Jhr. Sandberg van Essenburg, reeds vermeld. Deze jonker en zijn gezin leefden, ondanks de malaisetijd, op nogal ruime voet. Het einde van de Sandberg-tijd op De Essenburgh kwam in zicht.

1907-1924 Heribert Willem Aleid Jhr. Sandberg van Essenburg. Doordat hij zijn bezit niet meer kon financieren moest in 1924 tot openbare verkoop worden overgegaan. In de nadagen van Heribert (in 1921/1923) bouwde zijn neef Cornelis Johan, een nazaat van de al genoemde Henri een nieuw Huis te Leuvenum; zeer tegen de zin van Heribert W.A., omdat het min of meer een kopie is van De Essenburgh. Mede op aandringen van zijn vrouw verbouwde Heribert villa Klein Essenburg (1922). Na afhandeling van de financiële problemen konden ze dus nog wel met iets voor de dag komen, bijvoorbeeld met hun Chevrolet, de enige in de omgeving. Ze hadden een particulier chauffeur en huisknecht. Het kinderloze echtpaar heeft op Klein Essenburg gewoond tot aan het overlijden van de freule in 1926. Jonker Heribert verkocht Klein Essenburg voor 8700 gulden aan de familie Lourens uit Leeuwarden en vertrok naar Den Haag. In de jaren '30 bezocht hij met zijn vriend, graaf van Limburg Stirum van het Rode Koper, van tijd nog de oude trouwe bedienden van de familie. Heribert overleed te Den Haag in het jaar 1945. Wegens het uitsterven van de Essenburghse tak van de familie ging de naam Sandberg van Essenburg over op de kleinzoon van Heriberts broer Honoré, Heribert Willem Aleid (geboren in 1947).

1924-1928 Openbare verkoping (1924); daarna enkele jaren geen bewoners. Het kasteel kwam voor 12.300 gulden uiteindelijk in handen van een Haagse advocaatspeculant.

1928-1938 J. Goekoop-de Jongh. Over haar wel en wee wordt elders uitgebreid bericht.

1938-1950 Het huis had in de twee jaren voor de oorlog geen bewoners. Direct na de inval van de Duitsers werd de leegstaande Essenburgh enige tijd gebruikt door de Wehrmacht. In 1943 functioneerde het als noodverzorgingshuis voor ouden van dagen en gehandicapten uit de kuststreek. Tot het eind van de oorlog huisden er weer bezetters in: de Hermann Goering Divisie. De toenmalige eigenaar, een zekere Carp, was 'feindfreundlich' en week na de oorlog uit naar Zuid-Afrika. In 1945 werd De Essenburgh door de overheid in beslag genomen en gedurende enkele jaren verbleven er oorlogsgetroffenen uit Arnhem (*Geitenkamp*) en NSB'ers uit Suriname (*Jodensavannah*). Na 1947 waren er geen bewoners, viel het inmiddels lege landhuis ten prooi aan vandalisme en werden allerlei sierelementen in de tuin vernield of onrechtmatig meegenomen.

1950-heden De Norbertijnenabdij van Berne werd eigenaar van het landgoed en sinds 1977 bewonen de leden van de Priorij alleen nog het in 1959 verbouwde voormalige koetshuis.

1969-heden Vormingscentrum De Essenburgh, nu Instituut Training, Vorming, Scholing/Conferentieoord genoemd. Het instituut huurt het kasteel, de nieuwbouw en een deel van de tuin van de kloostergemeenschap der Norbertijnen.